

Προτάσεις βιώσιμης αγροτικής ανάπτυξης στο πλαίσιο της νέας ΚΑΠ και εν όψει των επερχόμενων κλιματικών αλλαγών

Καθηγ. Φώτιος Θ. Γραβάνης,

*Διευθυντής Κέντρου Τεχνολογικής Έρευνας Θεσσαλίας,
Μέλος της Διοικ. Επιτροπής του Ανοιχτού Πανεπιστημίου Κύπρου,
Ομότιμος Καθηγητής Φυτοπροστασίας ΤΕΙ Λάρισας*

Κυρίες & Κύριοι

Περιποιεί ιδιαίτερη τιμή σε μας η πρόσκληση της Καθηγ. Α. Βλαβιανού Αρβανίτη, να εισηγηθώ στο παρόν συνέδριο τις απόψεις μας αναφορικά με τη βιώσιμη αγροτική ανάπτυξη, ενόψει των επερχόμενων κλιματικών αλλαγών και στο πλαίσιο των προνοιών της νέας Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ). Τα εισηγούμενα είναι εκτός του στενού γνωστικού μου αντικειμένου που είναι η Φυτοπαθολογία. Αποτελεί όμως μία πρόκληση να εκφράσω τις απόψεις και προτάσεις μου επί του θέματος, από τη συσσωρευμένη εμπειρία μου ως Καθηγητού, Γεωτεχνικού και πρώην Προέδρου του Παραρτήματος Κεντρικής Ελλάδος του Γεωτεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδος (ΓΕΩΤ.Ε.Ε.). Στο σημείο όμως αυτό οφείλω να ευχαριστήσω για τις υποδείξεις τους σε θέματα που άπτονται του γνωστικού τους αντικειμένου, τον Καθηγ. Νικόλαο Δαλέζιο, Καθηγητή Μετεωρολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και την πρώην Καθηγήτρια Γεωργίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας Στέλλα Γαλανοπούλου-Σενδουκά.

Κυρίες και Κύριοι

Ο Κόσμος δεν θα είναι όπως τον γνωρίσαμε. Κατά τη διάρκεια του εκπνεύσαντος 20^{ου} αιώνα, εμείς οι άνθρωποι, κάναμε δύο παγκόσμιους πολέμους και σκοτώσαμε πάνω από 15 εκατομμύρια συνανθρώπους μας, ανακαλύψαμε την ατομική βόμβα και πατήσαμε στο φεγγάρι. Από την άλλη μεριά, ανακαλύψαμε την πενικιλίνη και τα άλλα αντιβιοτικά και διασώσαμε εκατομμύρια άλλων συνανθρώπων μας από μικροβιολογικές ασθένειες. Και τόσα άλλα επιτεύγματα θετικά και αρνητικά, λογικά και αλλοπρόσαλλα. Σε ό,τι αφορά στην Οικονομία, επαγγέλματα που υπήρχαν εξαφανίσθηκαν ενώ άλλα αναδύθηκαν. Το χαρακτηριστικό όμως είναι ότι ο ρυθμός των αλλαγών από

αδιόρατος στο πρώτο ήμισυ του 20^{ου} αιώνα άρχισε να επιταχύνει και έγινε ηλιγγιώδης, τόσο που και στο χρονικό περιθώριο μιας μόνον γενεάς να είναι ορατές οι δραματικές αλλαγές που επισυμβαίνουν. Τώρα και στο μέλλον οι λέξεις κλειδιά στην Οικονομία είναι η καινοτομία και η ευελιξία. Το φιλοσοφικό συμπέρασμα του Ηρακλείτου «τα πάντα ρε», αποτελεί πλέον μία κοινότοπο και εύληπτη πραγματικότητα.

Μεγάλα προβλήματα αποτελούν η ραγδαία αύξηση του πληθυσμού του τρίτου κόσμου, η πείνα και η οικολογική καταστροφή.

Η Γεωργία τον 20^ο αιώνα

Η Γεωργία (με την ευρεία έννοια του όρου) αποτελεί την έκφραση της προσπάθειας του ανθρώπου για προσπορισμό τροφών. Δικαιώνεται ο Ξενοφών που απέδωσε «την Γεωργίαν ως των άλλων τεχνών μητέρα και τροφόν είναι».

Η παραγωγή τροφών, δυστυχώς δεν είναι ανάλογη με τον πληθυσμό κάθε περιοχής του πλανήτη. Το παράδοξο είναι ότι η υπό δημογραφικό μαρασμό Ευρώπη παράγει πλεονασματικές ποσότητες τροφών, ενώ το φάσμα της πείνας συνεχώς και επεκτείνεται στις χώρες του τρίτου κόσμου και αγγίζει τμήματα του πληθυσμού των ανεπτυγμένων χωρών. Σε παγκόσμιο επίπεδο οι θεωρίες του Malthus (1766-1834) και Liebig (1855) περί μαρασμού του ανθρώπινου γένους λόγω δραματικής διαφοράς της αύξησης του πληθυσμού έναντι της παραγωγής τροφών και ερημοποίησης της παραμεσόγειας περιοχής λόγω εξάντλησης της γονιμότητας του εδάφους, διαψεύσθηκαν.

Στην εκρηκτική ανάπτυξη της Γεωργίας από το δεύτερο ήμισυ του 20^{ου} αιώνα οφείλεται κατά μέγα μέρος η επιβίωση του ανθρώπινου γένους. Νέες καλλιέργειες, νέες ποικιλίες και παραγωγικά υβρίδια, νέες φυλές αγροτικών ζώων, νέες μέθοδοι καλλιέργειας, εκμηχάνιση όλων σχεδόν των φάσεων παραγωγής, και άλλα επιτεύγματα, είχαν ως αποτέλεσμα τον χαρακτηρισμό της περιόδου ως «πράσινη επανάσταση». Το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η αύξηση της παραγωγής των σιτηρών, που αποτελούν τη βάση της διατροφής του ανθρώπου, αφού, όπως υπολογίζεται, το 53% των ενεργειακών αναγκών του ανθρώπου καλύπτεται από κατανάλωση σιτηρών, χωρίς να υπολογισθεί το ποσοστό που χρησιμοποιείται έμμεσα, ως ζωοτροφή και μετατροπή σε ζωοκομικά προϊόντα διατροφής.

Τα τρία σπουδαιότερα σιτηρά παγκοσμίως αποτελούν το σιτάρι, το καλαμπόκι και το ρύζι. Με εισαγωγή γενετικού υλικού από Αυστραλία, Ιαπωνία, Κολομβία και ΗΠΑ, δημιουργήθηκαν νέες νάνες ποικιλίες, μεγάλης αποδοτικότητας και κλιματικής προσαρμογής στο Μεξικό, με αποτέλεσμα τον τριπλασιασμό των αποδόσεων σε μία 15ετία (1953-1968). Ο δημιουργός αυτών των ποικιλιών Δρ. Μπόρλογκ, τιμήθηκε με Νόμπελ Ειρήνης το 1970. Ποιος δεν θυμάται την παραγωγή ενός «τσουβαλιού» σιταριού κατά στρέμμα μέχρι πριν 50 χρόνια. Τώρα παραγωγή και 1.000 χγρ./στρ. θεωρείται εφικτή. Σε ό,τι αφορά στο ρύζι που αποτελεί τη βασική διατροφή των 2/3 του παγκόσμιου πληθυσμού, ο Αμερικανός Chandler, Διευθυντής του Διεθνούς Ινστιτούτου ρυζιού στις Φιλιππίνες, κατόρθωσε να δημιουργήσει δύο ποικιλίες προερχόμενες από διασταυρώσεις 10.000 ειδών ρυζιού, που έδωσαν διπλάσια παραγωγή από τους γεννήτορές τους. Τέλος, όσο αφορά στο καλαμπόκι, η εισαγωγή απλών υβριδίων υπερτριπλασίασε την απόδοση των παραδοσιακά καλλιεργούμενων διπλών υβριδίων. Μήπως χάνεται βαθειά στη μνήμη η παραγωγή 300-400 χγρ./στρ.: Κάτι που τώρα ούτε καν το σκέφτεται ο αραβοσιτοπαραγωγός των 2 τον/στρ. Η ανάπτυξη της βιοτεχνολογίας, παρόλο τον σκεπτικισμό που αναπτύχθηκε στην Ευρώπη, δεν παύει να δίδει προοπτική μείωσης αν όχι απαλοιφής του φαινομένου του υποσιτισμού στις χώρες του τρίτου κόσμου.

Όλα αυτά, Κυρίες και Κύριοι, δεν επιτεύχθηκαν τυχαία. Αυτή είναι η ανεκτίμητη προσφορά των Γεωτεχνικών στην Κοινωνία. Είναι αποτελέσματα άοκνης προσπάθειας, σοβαρής εμπειρογνωμοσύνης και αθόρυβης δουλειάς.

Κυρίες και Κύριοι,

Η Ελλάδα μας χαρακτηρίζεται από τεράστια ποικιλομορφία. Οι ορεινοί όγκοι, καλυπτόμενοι από περίφημα δασικά οικοσυστήματα, οι πεδιάδες μικρές και μεγάλες, πολλές των οποίων που διασχίζονται από ποταμούς, τα νησιωτικά συμπλέγματα, αποτελούν μία πανέμορφη εικόνα, που «ουδείς λόγος εξαρκέσει προς ύμνον των θαυμασίων» του Δημιουργού. Επακόλουθο αποτελεί και η ποικιλομορφία ενασχόλησης των κατοίκων σε ό,τι αφορά στον πρωτογενή τομέα.

Ρίχνοντας μια φευγαλέα ματιά στις αλλαγές που συνέβησαν, για παράδειγμα, στη Θεσσαλία, θα θυμηθούμε ότι ο σιτοβολώνας μέχρι τη δεκαετία του '70, μετατράπηκε στην 20ετία του '80 & '90, στην κυρίως βαμβακοκαλλιεργούμενη εστία της Χώρας. Η εικόνα των χιλιάδων αιγοπροβάτων που διέσχιζαν τις Θεσσαλικές πόλεις από και προς τα χειμαδιά μέχρι και τη δεκαετία του '60,

είναι άγνωστη στους κάτω της ηλικίας των 50 ετών κατοίκους της. Νέες καλλιέργειες (όπως η τευτλοκαλλιέργεια) όχι μόνον πρωτοεμφανίστηκαν αλλά θεωρήθηκαν μέσα σε μία 20ετία και παραδοσιακές για την περιοχή. Παράλληλα ξηρικές καλλιέργειες και όχι μόνον τα χειμερινά σιτηρά, (π.χ. τα όσπρια), παρεχώρησαν τη θέση τους στις μεγαλύτερης προσόδου ποτιστικές καλλιέργειες (δενδροκομικές, αροτριάεις, λαχανοκομικές). Παράλληλα άρχισε και η εμφάνιση των οικίσκων των αντλητικών συγκροτημάτων, που εκμεταλλεύθηκαν ληστρικά, όπως τελικά αποδείχθηκε, τον υπόγειο υδροφορέα, ενώ ο, κατά τον Όμηρο, «αργυροδίνης» Πηνειός μετατράπηκε κατά περιόδους κυριολεκτικά σε αυλάκι, που μόνον η παροχέτευση των νερών της λίμνης Ν. Πλαστήρα θύμιζε ότι είναι ποταμός. Νέες βελτιωμένες γενετικά και υψηλής απόδοσης ποικιλίες καλλιεργήθηκαν. Νέες βελτιωμένες φυλές αγροτικών ζώων υποκατέστησαν τις παλαιές. Βελτιωμένες μέθοδοι και τεχνικές στην καλλιέργεια εφαρμόσθηκαν. Μηχανές αντικατέστησαν την ανθρώπινη εργασία με πολλαπλάσια αποδοτικότητα. Μέσα για την προστασία της φυτικής παραγωγής εφευρέθηκαν και εφαρμόσθηκαν, ενώ μοντέρνες μέθοδοι εκτροφής των αγροτικών ζώων πολλαπλασίασαν το αγροτικό εισόδημα. Επιστημονική εκμετάλλευση του δασικού πλούτου, έδωσε γένεση σε βιοτεχνίες και βιομηχανίες ξύλου και επίπλου.

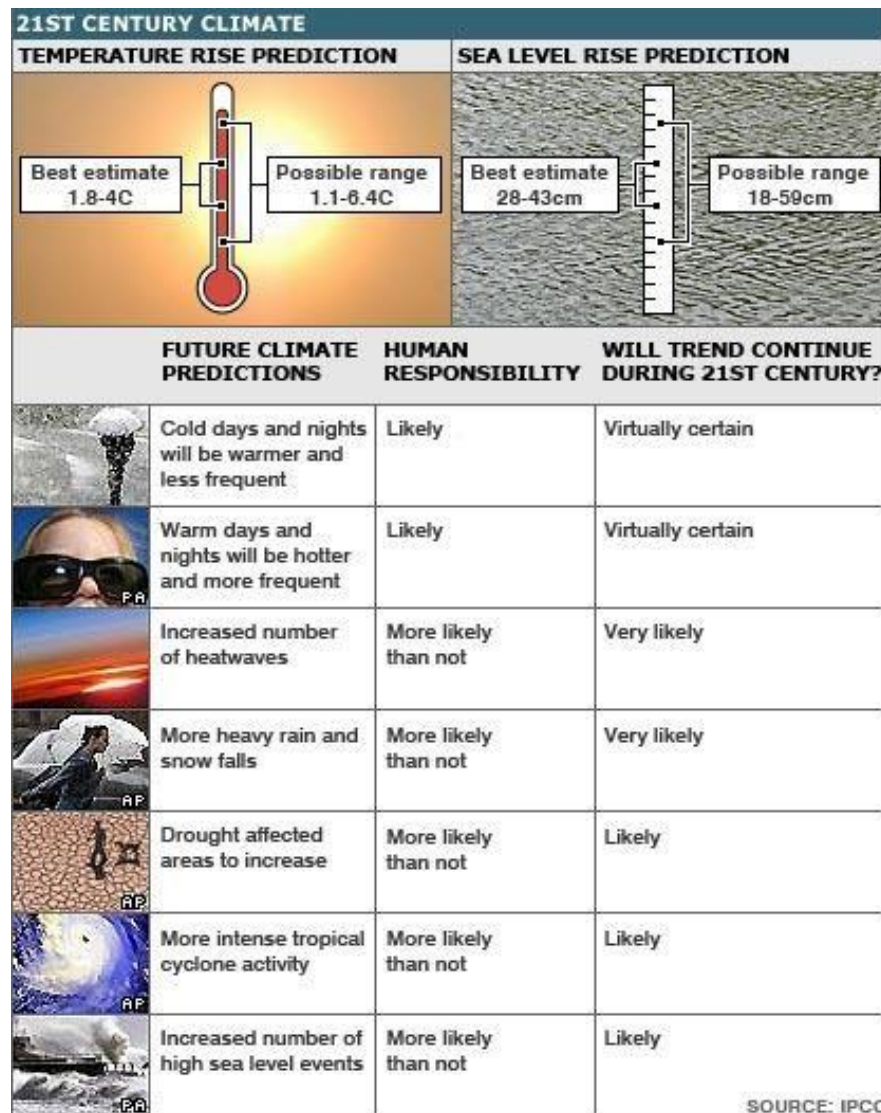
Στο ερώτημα εάν η σημερινή κατάσταση είναι χειρότερη από αυτή του πρόσφατου παρελθόντος, την απάντηση δίδει σχετική διαγνωστική έκθεση (2004) της Περιφέρειας Θεσσαλίας, εν όψει της σύνταξης πρότασης για το Δ' ΚΤΣ. Σ' αυτήν αποκαλύπτεται ότι η Θεσσαλία είναι κατά βάση γεωργική περιοχή, ενώ η όλη Οικονομία της εξαρτάται από την ανάπτυξη του Αγροτικού Τομέα. «Η περιοχή έχει διαρθρωτική ιδιομορφία στην τομεακή διάρθρωση της απασχόλησης, με εξαιρετικά μεγάλο πρωτογενή τομέα και χαμηλά ποσοστά στο δευτερογενή και τριτογενή. Παρουσιάζει δε, σημαντική αναπτυξιακή υστέρηση», παρόλη τη χρηματοδότηση από τρία ΚΤΣ. Σε άλλο σημείο αναφέρεται ότι «η μόνη ομάδα που έχει υψηλή σχετική συμμετοχή στην οικονομική βάση της Θεσσαλίας είναι η γεωργία-κτηνοτροφία-αλιεία. Πρόκειται επίσης για τη μόνη ομάδα που τόσο σε περιφερειακό όσο και σε εθνικό επίπεδο καταγράφει απώλειες κατά τη διάρκεια της 10ετίας 1991-2001».

Άρχισαν, έτσι, να δημιουργούνται σκέψεις για του που το πάει ο άνθρωπος με τις συνεχείς επεμβάσεις του στο Οικοσύστημα. Μήπως τελικά η προσπάθεια για προσπορισμό τροφών φέρει το αντίθετο αποτέλεσμα; Πως εντάσσεται και ποια είναι η σχέση της αγροτικής ανάπτυξης με τη διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας. Τι επιπτώσεις αναμένονται με τις επερχόμενες κλιματικές αλλαγές.

Κλιματικοί παράγοντες

1. Υπάρχει κλιματική αλλαγή;

Αβίαστα μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι από τα καιρικά φαινόμενα και τη συχνότητα εμφάνισέως τους, είναι πρόδηλες οι ενδείξεις κλιματικής αλλαγής. Όλες επίσης οι ενδείξεις κατατείνουν στο ότι οι επερχόμενες κλιματικές

αλλαγές είναι κατά μεγάλο μέρος ή αποκλειστικά, αποτέλεσμα ανθρώπινων δραστηριοτήτων που αλόγιστα ασκούνται, επιτευνόμενες από τη ραγδαία αύξηση του πληθυσμού στον Πλανήτη. Κατά την αρχή του 20^{ου} αιώνα ο πληθυσμός της γης ήταν 1,8 δισεκατομμύρια ενώ σήμερα σχεδόν τετραπλασιάσθηκε, ξεπερνώντας τα 7 δισεκατομμύρια και αναμένεται να ανέλθει στα 9 δισεκατομμύρια το 2050. Μόνον κατά την 30ετία 1970-2000, διπλασιάσθηκε.

Σήμερα αυξάνεται κατά 80 περίπου εκατομμύρια ημερησίως. Ο εκρηκτικός ρυθμός αύξησης του πληθυσμού συμβαίνει στις χώρες του λεγόμενου 3^{ου} κόσμου. Αντίθετα η Ευρώπη χαρακτηρίζεται από δημογραφικό μαρασμό. Ενώ το 1950 ο πληθυσμός των ανεπτυγμένων χωρών αποτελούσε το 1/3 του παγκόσμιου, το 2000 δεν ξεπερνούσε το $\frac{1}{4}$ και σε 1-2 χρόνια (2010-2011) θα συρρικνωθεί στο 13%! Ένα ουσιώδες αποτέλεσμα της ανθρώπινης παρουσίας και δραστηριότητας (καύση υδρογονανθράκων) είναι οι εκπομπές αερίων (CO_2 , NO_2 , κ.ά.) που συντελούν στην εμφάνιση του φαινομένου του θερμοκηπίου. Οι συνολικές εκπομπές αυτών των αερίων το 2005 αυξήθηκαν κατά 61% από τα επίπεδα του 1990, ενώ αναμένεται αύξηση κατά 173% το 2020. Σύμφωνα με την Διακυβερνητική Επιτροπή για τις Κλιματικές Αλλαγές [Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC)], το αυξανόμενο επίπεδο CO_2 στην ατμόσφαιρα, είναι πιθανότατα το αίτιο των κλιματικών αλλαγών.

Εάν οι εκπομπές αερίων παραμείνουν ή περάσουν τα τωρινά επίπεδα, η Διακυβερνητική Επιτροπή για τις Κλιματικές Αλλαγές, εκτιμά ότι είναι πολύ πιθανόν η αλλαγή του κλίματος να είναι ιδιαίτερα έντονη κατά τον τρέχοντα αιώνα σε σύγκριση με τα περασμένα 100 έτη. Αυτό σημαίνει αύξηση της θερμοκρασίας και ύψωση του επιπέδου της θάλασσας σε βαθμό που θα

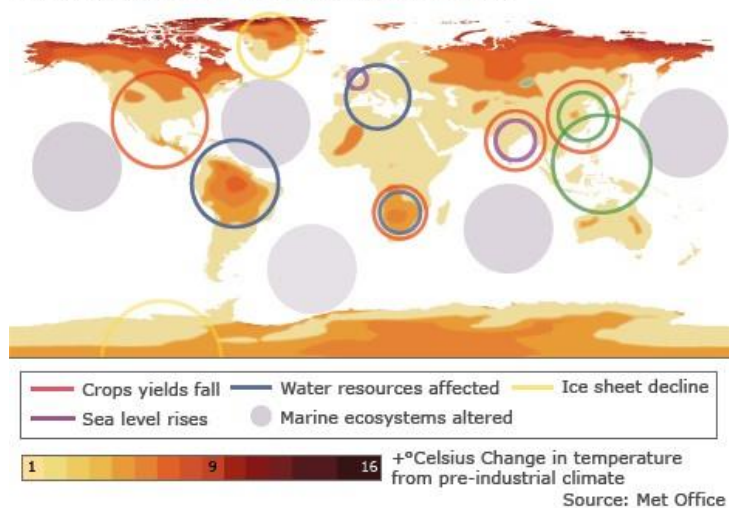
εξαρτηθεί από διάφορους παράγοντες συμπεριλαμβανομένου του ποσού του CO_2 που θα εισέρχεται στην ατμόσφαιρα.

Σε κάθε περίπτωση η IPCC εκτιμά ότι θα υπάρξουν σημαντικές αλλαγές στο κλίμα του πλανήτη με αυξανόμενο αριθμό κυμάτων αύσωνα.

Οι πλημμύρες και η ξηρασία θα είναι

περισσότερο συχνές, ιδιαίτερα σε περιοχές που ρέπουν προς αυτά τα φαινόμενα. Είναι πιθανότατο, οι δραματικές αλλαγές στο κλίμα να έχουν επιπτώσεις στην παραγωγή τροφών. Αν και μερικές περιοχές θα επωφεληθούν, το τελικό αποτέλεσμα φαίνεται να επηρεάσει αρνητικά τη Γεωργία.

Impact of global temperature rise of 4C (7F)

Σχεδόν όλες οι Ευρωπαϊκές χώρες αναμένεται να επηρεασθούν αρνητικά από μερικές επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής. Οι χώρες της Κεντρικής και

Ανατολικής Ευρώπης θα αντιμετωπίσουν λιγότερες καλοκαιρινές βροχοπτώσεις, με αποτέλεσμα το υδατικό στρες, ενώ αναμένεται πτώση της δασικής παραγωγής και αύξηση της συχνότητας πυρκαγιών. Οι Βόρειες Ευρωπαϊκές χώρες του Β. Ατλαντικού, πιθανόν να ευνοηθούν από αύξηση της γεωργικής και δασικής παραγωγής. Στις χώρες του Νότου της Ευρώπης, πιθανότατα θα μειωθούν οι υδατικοί πόροι, θα υπάρξει μείωση της αγροτικής παραγωγής και αύξηση της συχνότητας πυρκαγιών.

Κυρίες και Κύριοι

Ο κόσμος μας γίνεται θερμότερος. Τα τελευταία 100 χρόνια η μέση θερμοκρασία του αέρα παγκοσμίως, ανέβηκε κατά 0,74 °C. Αυτή η σχετικά μικρή αύξηση επέφερε σημαντικές επιπτώσεις στον πλανήτη. Για παράδειγμα, οι 11 από τις 12 θερμότερες χρονιές μέχρι τώρα, καταγράφηκαν από του 1995 και εφεξής! Σε Συνέδριο στην Κύπρο για την Ενέργεια και τις κλιματικές αλλαγές (Μάρτιος 2009), μεταξύ άλλων παρουσιάσθηκαν **Περιοχικά Κλιματικά Μοντέλλα** (και ειδικότερα αυτά που αφορούν στην Κύπρο). Επί τη βάση των μοντέλλων αυτών, αναμένεται στην Κύπρο περί το τέλος του τρέχοντος αιώνα, αύξηση της θερμοκρασίας (και ειδικότερα το 2070-2100 σε σύγκριση με το χρονικό διάστημα 1961-1990) από 3,5 °C μέχρι 4,5 °C και μείωση των βροχοπτώσεων από 20 έως 40 %. Παράλληλα, αναμένεται να υπάρχουν 100-120 ημέρες κατ' έτος με θερμοκρασία μεγαλύτερη των 35 °C σε σύγκριση με τις 50-80 ημέρες, που παρατηρήθηκε στο διάστημα 1975-2000. Παράλληλα οι ξηρές ημέρες κατ' έτος θα αυξηθούν σε 80-150 από 80-120, για τις αντίστοιχες χρονικές περιόδους.

2. Επαπειλούμενες επιπτώσεις των κλιματικών αλλαγών στο υδατικό δυναμικό

Οι υδατικοί πόροι στη λεκάνη της Μεσογείου θα μειωθούν εξ αιτίας των κλιματικών αλλαγών, όπως προβλέπει έκθεση της IPCC το 2007. Ειδικότερα, προβλέπεται επέκταση ξηροθερμίας με μείωση των μετεωρολογικών κατακρημνισμάτων της τάξεως του 20%, με έντονα ακραία καιρικά φαινόμενα (έντονες βροχοπτώσεις, πλημμύρες, ξηρασία, κύματα καύσωνα, δασικές πυρκαγιές). Σε ό,τι αφορά στη Θεσσαλία, από την ανάλυση των μετεωρολογικών στοιχείων και ειδικότερα του μέσου ετησίου ύψους βροχής (ΜΕΥΒ), προκύπτει ότι κατά την 35ετία (1970-2005) υπήρξε μείωση του ΜΕΥΒ κατά 20%, έναντι της προηγούμενης (1935-1970). Αυτό υποδεικνύει μία τάση μείωσης των υδατικών εισροών εκ μετεωρολογικών κατακρημνισμάτων. Ειδικότερα το

2007, διαπιστώθηκε διαφοροποίηση των βροχοπτώσεων σε χώρο, χρόνο και ένταση. Κατά χειμερινή περίοδο 2006-2007, η συνολική βροχόπτωση ανήλθε σε 262,70 mm, έναντι 553,37 mm του μέσου όρου της προηγούμενης 37ετίας (από τα στοιχεία του Καπνικού Σταθμού Έρευνας Καρδίτσας). Δηλαδή, υπήρξε μείωση κατά 52,53%!

Από την άλλη μεριά, ο ορίζοντας του υπόγειου υδροφορέα σχεδόν σε όλες τις περιοχές του ανατολικού κορμού της Ελλάδας μειώνεται σημαντικά. Για παράδειγμα στη Θεσσαλία και ειδικότερα στην ανατολική υδρογεωλογική Θεσσαλική λεκάνη, προ του 1970 ήταν σε βάθος 10-60 m. Σήμερα, λόγω της υπεράντλησης και της ληστρικής εκμετάλλευσης των υπόγειων υδάτων, φθάνει σε πολλαπλάσιο βάθος. Κάθε χρόνο αντλούνται μεγαλύτερες ποσότητες νερού από τα υπόγεια υδροφόρα, σε σχέση με τις ποσότητες ανατροφοδοσίας (αναπλήρωσης) τους από τις βροχοπτώσεις. Ήδη έχει προκληθεί τόσο μεγάλη διατάραξη του υδατικού ισοζυγίου των υπογείων νερών στις περισσότερες περιοχές της Δυτικής και Ανατολικής πεδιάδας Θεσσαλίας αλλά και της Φθιώτιδας, που έχει ως συνέπεια την ποσοτική ανεπάρκεια και ποιοτική υποβάθμισή τους. Η υπεράντληση των υπόγειων νερών είχε ως αποτέλεσμα την πτώση της στάθμης του υδροφορέα κάτω της στάθμης της θάλασσας. Ως συνέπεια προέκυψε διείσδυση του θαλασσίου νερού και υφαλμύρωση των υπόγειων νερών σε περιοχές που υπάρχει υδραυλική επικοινωνία. Έτσι, το μέτωπο υφαλμύρωσης ξεκίνησε ήδη από Ριζόμυλο προς Λάρισα, ενώ ανάλογο φαινόμενο διαπιστώθηκε και στη πεδιάδα Αλμυρού. Επίσης, φαινόμενα υφαλμύρωσης παρατηρήθηκαν στη λεκάνη του Σπερχειού και στην περιοχή Πελασγίας, στη Φθιώτιδα. Εκτός της υφαλμύρωσης, οι καθιζήσεις, οι εδαφικές ρωγμές, που παρουσιάστηκαν ιδιαίτερα νωρίς το 2007, είναι αποτέλεσμα της δραματικής πτώσης των υπόγειων υδροφόρων και της συνίζησής τους με λεπτόκοκκα υλικά.

Οι κλιματικές αλλαγές και ειδικότερα η μείωση των μετεωρολογικών κατακρημνισμάτων άρχισε να έχει δραματικές επιπτώσεις στο **υδατικό ισοζύγιο αγροτικών περιοχών και στην εμφάνιση του φαινομένου της απερίμωσης.**

Χαρακτηριστικό παράδειγμα ελλειμματικού υδατικού ισοζυγίου αποτελεί η Θεσσαλία, της οποίας η κατάσταση είναι σχεδόν απελπιστική. Υπενθυμίζουμε ότι οι ανάγκες της Θεσσαλίας σε νερό ανέρχονται σε 1.836 εκατομ. m³ ετησίως, εκ των οποίων 136 εκατομ. m³ για ύδρευση, 1.600 εκατομ. m³ για άρδευση και 100 εκατομ. m³ για οικολογική ροή του Πηνειού. Διαθέσιμες όμως ποσότητες

νερού ανέρχονται σε 973 εκατομ. m³. Άρα, το ετήσιο έλλειμμα νερού στη Θεσσαλία ανέρχεται στα 863 εκατομ. m³.

Σε ό,τι αφορά στην απερίμωση, είναι η υποβάθμιση των εδαφών σε ξηρές, ημίξηρες και ξηρές ύφυγρες περιοχές, η οποία προκαλείται από διάφορους παράγοντες συμπεριλαμβανομένων των κλιματολογικών αλλαγών και ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Ειδικότερα:

- ♦ 170 χώρες επηρεάζονται άμεσα ♦ 50 χώρες επηρεάζονται έμμεσα
- ♦ 25 - 30 % της επιφάνειας του πλανήτη επηρεάζεται από την απερίμωση και συνεχώς επεκτείνεται...
- ♦ Ιδιαίτερα επιρρεπείς οι ξηρές περιοχές

Επιπτώσεις της ασκούμενης αγροτικής πολιτικής στην Οικονομία και στο Περιβάλλον - Σχολιασμός μερικών περιπτώσεων

Θεωρούμε ότι στο παρελθόν δεν υπήρξε κατευθυντήριο πολιτικός στόχος αγροτικής ανάπτυξης αλλά απλώς διαχείριση των προβλημάτων κατά την περίοδο που αναφύονταν.

Δεν μπορούμε άλλως να εξηγήσουμε το μικρό ποιοτικό αποτέλεσμα τουλάχιστον στη Θεσσαλία, παρόλη την εισροή πόρων μετά τρία (3) ΚΤΣ, που είναι:

- ♦ Μηδενικές εξωτερικές επενδύσεις στη Θεσσαλία,
- ♦ Μετατροπή του 1/3 του εργατικού δυναμικού της περιοχής σε ομάδα δικαίως διαμαρτυρομένων αγροτών.
- ♦ Εξάντληση των υδατικών πόρων με παράλληλη εμμονή σε υδροβόρα συστήματα αγροτικών εκμεταλλεύσεων,
- ♦ Δυσανάλογη, σε σύγκριση με την ανάπτυξη του πρωτογενούς τομέα, υστέρηση στην ανάπτυξη του τομέα μεταποίησης των αγροτικών προϊόντων.
- ♦ Ανυπαρξία μεγάλων έργων υποδομής.
- ♦ Χωρίς τα αναμενόμενα αποτελέσματα η αύξηση των επενδύσεων στον Τουρισμό.

Παρόλη, την εισροή πόρων μετά τρία (3) ΚΤΣ, το αποτέλεσμα ήταν πενιχρό σε ό,τι αφορά στην αγροτική ανάπτυξη, αφού σχεδόν όλη η Ελλάδα βρίσκεται στον στόχο 1. Το μικρό, κατά την άποψή μας, ποιοτικό αποτέλεσμα της κατά τα άλλα ακμαίας ποσοτικής απορρόφησης των κονδυλίων, κατά καιρούς θεωρήθηκε

επίτευγμα. Αποδεικνύεται όμως ότι το ποσοτικό αποτέλεσμα δεν συμβαδίζει με το ποιοτικό και επομένως δεν αποτελεί πανάκεια.

Θεωρήσαμε, κατόπιν αυτών, ότι το χαμηλό ποιοτικό αποτέλεσμα οφείλονταν στην **έλλειψη πολιτικού στόχου για την αγροτική ανάπτυξη**, με αποτέλεσμα, αντί πολιτικής να υπάρχει απλώς διαχείριση αναφυσόμενων προβλημάτων. **Χωρίς πολιτικούς στόχους και χρονοδιάγραμμα πραγμάτωσής τους, δεν είναι δυνατόν να υπάρξει ιεράρχηση των προτεραιοτήτων ούτε δυνατότητα αξιολόγησης των αποτελεσμάτων. Επιπλέον δε, απαιτείται ποσοτικοποίηση των προτεραιοτήτων. Αυτό αποτελεί και το κεντρικό σημείο των προτάσεών μας, προϋπόθεση, άνευ της οποίας φοβούμαστε ότι θα υπάρξει μία ακόμη σπατάλη των ενισχύσεων ενός ακόμη ΚΠΣ (ΕΣΠΑ), χωρίς ουσιαστική ανάπτυξη.**

Δυστυχώς το κενό της έλλειψης εθνικών πολιτικών στόχων σε ό,τι αφορά τον αγροδιατροφικό τομέα, αφέθηκε να καλυφθεί από την στρεβλή προβολή του πλαισίου εφαρμογής της τότε ισχύουσας ΚΑΠ ως εθνικής πολιτικής και ειδικότερα το μέτρο των ενισχύσεων των αγροτικών προϊόντων να μετατραπεί από μέσο σε αυτοσκοπό.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα στην περίπτωση αυτή αποτελούν, το βαμβάκι, η απελπιστική κατάσταση του υδατικού ισοζυγίου σε μία Χώρα με τους πλουσιότερους υδατικούς πόρους στη Μεσόγειο, η τευτλοκαλλιέργεια και η βιομηχανία ζάχαρης, κ.ά.

Η αντιμετώπιση των θεμάτων του αγροδιατροφικού τομέα απαιτεί ολοκληρωμένη προσέγγιση και στοχοποιημένη πολιτική. Κάτι που υπήρχε μέχρι και την 10ετία του '70 και σταδιακά εξέλιπε.

Η γη, Κυρίες και Κύριοι, έχει μία δεδομένη φέρουσα ικανότητα ανάπτυξης φυτοκοινωνιών και πληθυσμών ανθρώπων και ζώων. Ένας βασικός παράγοντας οριοθέτησης της δυνατότητας αυτής είναι **οι υδατικοί πόροι**. Η ανεξέλεγκτη επέκταση των αρδευόμενων εκτάσεων, με την εγκληματική αδιαφορία εκτίμησης της δυνατότητας άρδευσης, οδήγησε σε ληστρική εκμετάλλευση των υδατικών πόρων και με την αποδεδειγμένη μείωση των βροχοπτώσεων, φθάσαμε σήμερα στην απελπιστικά αρνητική κατάσταση του υδατικού ισοζυγίου σε πολλές περιοχές της πατρίδας μας. Το νερό κατέστη αγαθό εν ανεπαρκεία. Η στάθμη των υπόγειων υδροφορέων έπεσε κάτω της επιφάνειας της θάλασσας με συνέπεια φαινόμενα υφαλμύρωσης (όπως ήδη

προαναφέραμε) σε περιοχές όπου υπάρχει υδραυλική επικοινωνία με τη θάλασσα.

Παρόλες όμως τις διαπιστώσεις αλλά και τον προβαλλόμενο στόχο της νέας Κ.Α.Π. προς μία ποιοτική Γεωργία, με απεξάρτηση των ενισχύσεων από την παραγωγή, φαίνεται ότι μία κακή νοοτροπία είναι βαθειά ριζωμένη στο υποσυνείδητό μας. Άρκεσε, για παράδειγμα, η ανακοίνωση της χρηματοδότησης **παραγωγής βιολογικών προϊόντων** και παρατηρήθηκε μία έκρηξη αιτήσεων εκ μέρους των παραγωγών, ιδιαίτερα εδώ στη Θεσσαλία (που έφτασε η βιολογικά καλλιεργούμενη έκταση να αποτελεί το 17% της χώρας). Βιολογική καλλιέργεια στην οποία στο σύνολο της χώρας, οι αροτριάες καλλιέργειες και κυρίως τα σιτηρά υπερβαίνουν το 50%, η ελιά κατέχει το 36%, το αμπέλι το 5%, ενώ τα σπυροφόρα, τα εσπεριδοειδή και τα κηπευτικά μοιράζονται από 2% η κάθε κατηγορία. Αυτό το ερμηνεύουμε ως μία καθαρά περιστασιακή στροφή, λόγω της επιδότησης. Το βασικό ερώτημά μας είναι: Είμαστε σε θέση ως χώρα να έχουμε αναπτύξει την επιστημονική γνώση για την βιολογική καλλιέργεια όπως για παράδειγμα οι ΗΠΑ ; Και για ποιο λόγο η Πολιτεία αντί να χρηματοδοτήσει γενναία το ΕΘΙΑΓΕ και τα Πανεπιστήμια για παραγωγή της αναγκαίας τεχνογνωσίας, διέσπειρε το δέλεαρ της χρηματοδότησης στον ανημέρωτο παραγωγό; Ο φόβος μας έγκειται στην θλιβερή προοπτική, οι νέοι βιοκαλλιεργητές να αποτύχουν, να απογοητευτούν και να εγκαταλείψουν την βιοκαλλιέργεια, μετά το πέρας της χρηματικής ενίσχυσης. Και στο τέλος πέραν της δημιουργίας νεόπτωχων να απαξιωθεί και αυτή καθαυτή η βιολογική καλλιέργεια.

Ανάλογη τακτική δυστυχώς διαπιστώνουμε και με την προβληθείσα ενθάρρυνση για **καλλιέργεια ενεργειακών φυτών**. Χωρίς καν να μελετηθούν οι δυνατότητες παραγωγής συγκεκριμένων φυτών σε κάθε περιοχή, αυτόκλητοι αυτοαναγορευθέντες «ειδικοί», και εδώ θα μου επιτρέψετε να επιστήσω την προσοχή των πολιτικών να είναι περισσότερο προσεκτικοί, όταν διαφημίζουν και προωθούν την ιδέα καλλιέργειας τέτοιων φυτών. Ενώ, δεν υπάρχουν ερευνητικά δεδομένα στη χώρα μας για την προσαρμοστικότητα και τις παραγωγικές δυνατότητες συγκεκριμένων φυτών και ποικιλιών. Δεν θεωρούμε αρκετό ότι υπάρχει, και ορθά, εκπεφρασμένη πολιτική της ΕΕ για παραγωγή βιοκαυσίμων. Δυστυχώς όμως και εδώ, μηδαμινή υπήρξε η χρηματοδότηση των ερευνητικών ινστιτούτων για παραγωγή γνώσης, ώστε εκ του ασφαλούς να υπάρξει η προώθηση. Στη απευκταία προοπτική αποτυχίας, ποιος θα αναλάβει την ευθύνη; Πάλι ο παρακινηθείς αγρότης; Μία κατάσταση που θυμίζει την περιπέτεια του χρηματιστηρίου, όταν υπήρχε εμφανώς η παρακίνηση προς

«επένδυση» και τελικά επεκράτησε η δραματική απώλεια των οικονομιών μεγάλου μέρους των συμπατριωτών μας, ενώ κανείς δεν φαίνεται υπεύθυνος!

Με άλλα λόγια, θεωρούμε ότι για τη μελλοντική ανάπτυξη της ελληνικής Γεωργίας μετά τη νέα Κ.Α.Π.:

- ↪ **πρωταρχική ανάγκη αποτελεί ο καθορισμός ποιοτικών και ποσοτικών στόχων,**
- ↪ **η χρηματοδότηση της έρευνας σ' αυτό το τομέα και**
- ↪ **τέλος η προώθηση της ιδέας προς τους παραγωγούς για πραγμάτωση.**

Ειδικότερα και σε ό,τι αφορά τον αγροδιατροφικό τομέα σε κάθε Περιφέρεια, πρωταρχικής σημασίας στόχο πρέπει να αποτελέσει ο σχεδιασμός **ζωνών προωθούμενων αγροτικών προϊόντων**, ανάλογα με τα χαρακτηριστικά της περιοχής (κλιματικά, διαθέσιμων πόρων). Έτσι, **θα ποσοτικοποιηθεί και θα συγκεκριμενοποιηθεί γεωγραφικά η προτεινόμενη προτεραιότητα ποιοτικού μοντέλου αγροτικής ανάπτυξης.**

Κατ' αυτόν, λοιπόν τον τρόπο, ενθαρρυνόμενα, θα παραχθούν **τοπικά** και κατά τεκμήριο ποιοτικά γεωργικά προϊόντα. **Η ποιότητα των αγροτικών προϊόντων πρέπει να χαρακτηρίζεται από το τοπικό του χαρακτήρος**, τηρουμένων όλων των μετρήσιμων χαρακτηριστικών ποιότητας, που έχουν ούτως ή άλλως όλα τα ομοειδή προϊόντα οπουδήποτε και αν παράγονται ανά τον Κόσμο. Μόνον έτσι, με την «**τοπική σφραγίδα**», είναι δυνατόν να ανταγωνιστούν τα αδιαμφισβητήτως ποιοτικά, ομοειδή προϊόντα άλλων περιοχών.

Πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι το σύνολο των παραγόμενων αγροδιατροφικών προϊόντων της χώρας δεν αντιστοιχεί παρά μόνον σε 1,6 - 2% στο «καλάθι» του Ευρωπαϊκού Καταναλωτή. Δεν είναι δυνατόν επομένως εκ των πραγμάτων να ανταγωνιστούμε άλλα ομοειδή προϊόντα με μείωση του κόστους των δικών μας. Στόχος μας πρέπει να είναι όχι η απέλπιδα προσπάθεια περαιτέρω μείωσης του κόστους για παραγωγή φθηνών προϊόντων αλλά η παραγωγή ποιοτικών, μοναδικών, χαρακτηριστικών προϊόντων της περιοχής μας, για τα οποία ο Ευρωπαίος καταναλωτής θα πληρώσει για να τα αποκτήσει. Όσα περισσότερα ελληνικά προϊόντα χαρακτηρισθούν ως Προϊόντα Ονομασίας Προέλευσης (ΠΟΠ), τόσο μεγαλύτερη ευημερία θα υπάρξει και τόσο περισσότερες οι προοπτικές ανάπτυξης της ελληνικής υπαίθρου. Η πρωτογενής γεωργική παραγωγή μπορεί και πρέπει να στοχεύσει σε προϊόντα με ταυτότητα, ιχνηλασιμότητα, ανώτερης πιστοποιημένης ποιότητας, με βάση και τα πρότυπα του Ο.Π.Ε.Γ.ΕΠ. (Οργανισμός Πιστοποίησης και Επίβλεψης

Γεωργικών Προϊόντων), π.χ. βιολογικά προϊόντα, ΠΟΠ (Πιστοποιημένης Ονομασίας Προέλευσης), ΠΓΕ (Πιστοποιημένης Γεωγραφικής Ένδειξης) και προϊόντα ολοκληρωμένης διαχείρισης της παραγωγής, τα οποία διασφαλίζουν την ποιότητα και προωθούν φιλοπεριβαλλοντικά συστήματα. Τα συστήματα αυτά και ειδικότερα της ολοκληρωμένης διαχείρισης της παραγωγής, προωθούν τη συμβουλευτική και συμβολαιακή γεωργία καθώς και τις συλλογικές δράσεις ώστε αυξάνουν την ανταγωνιστικότητα των Γεωργικών Εκμεταλλεύσεων, τη διαπραγματευτική δύναμη των παραγωγών για διάθεση, μεταποίηση και τυποποίηση των αγροτικών προϊόντων. Σύντομα, η πιστοποιημένη ποιότητα, η ταυτότητα και η παραγωγή αγροτικών προϊόντων με την ελάχιστη διατάραξη του περιβάλλοντος θα αποτελούν μονόδρομο για τη διάθεση τους στην εγχώρια και διεθνή αγορά.

Σε ό,τι αφορά στην **προσαρμογή των αγροτών στα νέα μέτρα**, δυστυχώς οι αγρότες μέχρι πρόσφατα, συνήθισαν να θεωρούν τις επιδοτήσεις απλώς ως στήριξη του εισοδήματός τους αν όχι ως μοναδικό εισόδημα. Έτσι, οι επιδοτήσεις χωρίς διαρθρωτικές αλλαγές, όχι μόνο δεν είχαν ουσιαστικό αναπτυξιακό αποτέλεσμα αλλά, αντίθετα, συντήρησαν τους αγρότες με μία αίσθηση πλήρους προστασίας (όμως επίπλαστης). Η κατάσταση αυτή εφησυχασμού και σιγουριάς ότι «κάτι θα δώσει η Κυβέρνηση» είναι άκρως επικίνδυνη για το διαμορφούμενο ανταγωνιστικό περιβάλλον από την εφαρμογή της νέας Κ.Α.Π. Οι αγρότες θα εκτεθούν ξαφνικά στον ανταγωνισμό και στην επερχόμενη απελευθέρωση. Απαιτείται επομένως συντεταγμένη έξοδος από ένα τέτοιο φαύλο κύκλο που έχει εμπεδωθεί στην ελληνική γεωργία. Δεν πρέπει επ' ουδενί να γίνει άτακτα, υπό την πίεση των εξελίξεων, όπου η αγροτική πολιτική θα ακολουθεί προσπαθώντας απλώς να περιορίσει τις απώλειες.

Πρέπει επομένως οι ίδιοι οι αγρότες να συνειδητοποιήσουν την κατάσταση και να εκμεταλλευθούν τις πράγματι ευνοϊκές ευκαιρίες που διαμορφώνονται με τη νέα Κ.Α.Π.

Προτάσεις βιώσιμης Αγροτικής Ανάπτυξης

Στο πλαίσιο της εφαρμογής της νέας Κ.Α.Π. προτείνονται οι παρακάτω ενέργειες με τις αντίστοιχες προοπτικές στην Ελληνική Γεωργία:

1. Αμειψισπορά-Αναδιάρθρωση καλλιεργειών.

Με την εφαρμογή της νέας ΚΑΠ παρουσιάζονται σημαντικές ευκαιρίες για δημιουργία νέων ισορροπιών, χωρίς να παραβλέπονται ενδεχόμενοι «κλυδωνισμοί». Οι ευκαιρίες δίδονται με την αποδέσμευση των επιδοτήσεων από το ύψος και το είδος της παραγωγής. Η αναμενόμενη μείωση της παραγωγής των επιδοτούμενων προϊόντων μπορεί να είναι ωφέλιμη, αρκεί να είναι ορθολογική, να μη απαξιωθούν οι καλλιέργειες που τα παράγουν και κυρίως να μη εγκαταλειφθεί η ύπαιθρος.

Πάντα όμως, πρωταρχικό μέλημα σε οποιαδήποτε προσπάθεια αναδιάρθρωσης καλλιεργειών ανά περιοχή, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι διαθέσιμοι πόροι (κλιματικοί, υδατικοί, εδαφικοί, κ.ά).

Σε ό,τι αφορά στις **αροτριάες καλλιέργειες**, η στροφή προς άλλες καλλιέργειες πρέπει να επιδιωχθεί μέσω της κατάλληλης αμειψισποράς και της αναδιάρθρωσης της παραγωγής, με έμφαση την παραγωγή ποιοτικών τοπικών προϊόντων.

Προτεραιότητα σε συστήματα αμειψισποράς, ακόμη και αρδευόμενων καλλιεργειών, πρέπει να έχουν **χειμερινές καλλιέργειες**, ώστε να προστατευθεί ο απειλούμενος υδατικός παράγοντας. Έμφαση πρέπει να δοθεί στις **μικτές εκμεταλλεύσεις Φυτικής και Ζωικής παραγωγής**, γιατί έτσι αυξάνεται η αξία των κτηνοτροφικών φυτών και μειώνεται το κόστος των ζωικών προϊόντων.

Για τις **μεγάλες εκτάσεις**, καλές προοπτικές διανοίγονται για τα **ψυχανθή**, ιδιαίτερα τα κτηνοτροφικά, καθώς και τα **«ενεργειακά»** φυτά, γιατί η Ελλάδα έχει άμεσες συμβατικές υποχρεώσεις για χρήση βιοκαυσίμων.

Ειδικότερα σε ό,τι αφορά στα **ψυχανθή**, πρέπει να τονισθεί ότι η καλλιέργειά τους έχει ως αποτέλεσμα την εξοικονόμηση ενέργειας στο αγρο-οικοσύστημα. Και με την έννοια αυτή, θα μου επιτρέψετε να τα χαρακτηρίσω ως ενεργειακά φυτά. Όχι διότι παράγουν ενέργεια που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για άλλες ανθρώπινες δραστηριότητες (όπως τα βιοκαύσιμα), αλλά για την εξοικονόμηση ενέργειας κατά την παραγωγή τους. Συγκεκριμένα, η ιδιότητα της δεύσμευσης του ατμοσφαιρικού αζώτου με τη συμβίωσή τους (στο ριζικό τους σύστημα) με τα αζωτοβακτήρια, καθιστά την καλλιέργειά τους αυτάρκη σε άζωτο, χωρίς να απαιτείται ή εφαρμογή αζωτούχων λιπασμάτων. Σημειωτέον ότι η βιομηχανία παραγωγής αζωτούχων λιπασμάτων είναι από τις πλέον ενεργοβόρες. Και όχι μόνον, αλλά και εμπλουτίζουν το έδαφος με άζωτο, καθιστώντας τα εξαιρετικό προηγούμενο σε ένα σύστημα αμειψισποράς, άλλων αζωτοβόρων καλλιεργειών,

όπως το καλαμπόκι. Υπολογίζεται ότι η ενέργεια που εξοικονομείται μόνον στις ΗΠΑ και μόνον από την καλλιέργεια μηδικής, ισοδυναμεί με όλη την ενέργεια που καταναλίσκεται στο Ηνωμ. Βασίλειο για οποιαδήποτε δραστηριότητα (κίνηση οχημάτων, βιομηχανία, κλπ).

Ακόμη, προοπτικές διανοίγονται για **σποροπαραγωγικές** καλλιέργειες, που μπορούν να ενισχύσουν την οικονομικότητα των γεωργικών εκμεταλλεύσεων.

Για **μικρής έκτασης** εκμεταλλεύσεις κατάλληλες θεωρούνται οι **κηπευτικές-ανθοκομικές** καλλιέργειες αγρού και θερμοκηπίου γιατί απαιτούν μικρές εκτάσεις αξιοποιούν το ευνοϊκό κλίμα και τις ήπιες μορφές ενέργειας καθώς και τα **Αρωματικά-Φαρμακευτικά** φυτά ώστε να αξιοποιηθεί η πλούσια και ποιοτική χλωρίδα του τόπου μας.

Σε ό,τι αφορά στις **δενδροκομικές καλλιέργειες**. Πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη η εκτιμώμενη αύξηση της θερμοκρασίας με τις επερχόμενες κλιματικές αλλαγές. Είναι γνωστό ότι το χειμερινό ψύχος συνιστά τον αποκλειστικό ληθαργοκοπτικό παράγοντα των οφθαλμών των φυλλοβόλων καρποφόρων δένδρων. Ο αριθμός των ωρών χειμερινού ψύχους καθορίζει και τις ζώνες καλλιέργειας των δενδροκομικών ειδών. Η μηλιά για παράδειγμα, έχοντας υψηλότερες απαιτήσεις σε χειμερινό ψύχος απ' ό,τι η βερυκοκιά, καλλιεργείται σε βορειότερες περιοχές. Πρέπει επομένως να ληφθεί σοβαρά υπόψη ο παράγοντας αυτός, δεδομένου ότι η επένδυση εγκατάστασης δένδρων είναι εξαιρετικά υψηλή και μακροχρόνια.

2. Ισχυροποίηση της Αγροτικής Ανάπτυξης

Στις αγροτικές περιοχές, ο πρωτογενής τομέας συρρικνώνεται, με την εφαρμογή της Νέας Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ). Μία εναλλακτική διέξοδος των ανθρώπων της υπαίθρου είναι η συμπληρωματική ενασχόληση με νέες καινοτόμες μορφές ανάπτυξης. Αναφερόμαστε στην παραγωγή καινοτόμων αγροδιατροφικών προϊόντων, στην επεξεργασία τοπικών παραδοσιακά παραγόμενων αγροδιατροφικών προϊόντων, στην αξιολόγηση και εμπορία μη επί του παρόντος εμπορεύσιμων δασικών λειτουργιών, αγαθών και υπηρεσιών (όπως ο προσδιορισμός, συλλογή ή καλλιέργεια εδώδιμων μανιταριών σε παρακείμενες αγροτικών δασικές περιοχές), στην συνεταιρική παραγωγή, επεξεργασία και διάθεση χαρακτηριστικών τοπικών αγροδιατροφικών προϊόντων, στη χειροτεχνία, στην ανάπτυξη τουριστικών δραστηριοτήτων με περιβαλλοντική προσέγγιση (οικοτουρισμός, αγροτουρισμός), κλπ. Αυτές οι

δραστηριότητες πολυαπασχόλησης σε αγροτικές περιοχές είναι μία εξαιρετικά συνιστώμενη προσέγγιση, μετά την αναδιάρθρωση της νέας ΚΑΠ. Το αγροτικό εισόδημα θα συνίσταται από ολικούς και ολοκληρωμένους άμεσους και έμμεσους πόρους και όχι αποκλειστικά και μόνον από την πρωτογενή αγροτική παραγωγή. Οι δραστηριότητες αυτές θα είναι ένα συμπλήρωμα απασχόλησης στην πρωτογενή αγροτική παραγωγή και θα συνιστά αύξηση του αγροτικού εισοδήματος καθώς επίσης ανάπτυξη της οικονομίας της υπαίθρου, παρέχοντας τη δυνατότητα δημιουργίας συμπληρωματικών μορφών απασχόλησης και εισόδημα στους αγρότες και τις οικογένειές τους. Το συνολικό αναμενόμενο αποτέλεσμα θα είναι η ανάπτυξη όλων των τομέων της οικονομίας στις αγροτικές περιοχές και η βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων. Έτσι, ο όρος «Αγροτική Ανάπτυξη» αντικαθίσταται με τον προσφορότερο «Οικονομία της Υπαίθρου».

Επιπλέον, στο διαμορφούμενο περιβάλλον, με τη νέα Κ.Α.Π.:

- Η τοπική πρωτοβουλία θα πρέπει ενθαρρυνθεί να επινοήσει και να εφαρμόσει πρακτικές ανάπτυξης προσαρμοσμένες στις ανάγκες της.
- Να αναδιαταχθούν τα όρια αρμοδιοτήτων μεταξύ των διαρθρωτικών ταμείων, ώστε να δημιουργηθούν ευκαιρίες για μεγιστοποίηση των ενισχύσεων.

Μία συμβολή προς αυτό τον στόχο της πολυδραστηριότητας και πολυαπασχόλησης για βελτίωση της Οικονομίας της Υπαίθρου, αποτελεί και το εγκριθέν σχέδιο μίας εταιρικής σχέσης, στο πλαίσιο του Leonardo da Vinci του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Δια Βίου Μάθησης με τίτλο «*Participation for Improvement in Rural Economy*» (=Συμμετοχή στη βελτίωση της Οικονομίας της Υπαίθρου) και ακρωνύμιο **PARTIREC**. Συντονιστής είναι το Κέντρο Τεχνολογικής Έρευνας (ΚΤΕ) Θεσσαλίας και εταίροι το Τ.Ε.Ι. Λάρισας, το Ινστιτούτο Αγροτικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΙΑΠΑ) της Κύπρου και το Instituto Politécnico de Viseu της Πορτογαλίας.

Ο αντικειμενικός σκοπός του προτεινόμενου προγράμματος, είναι η ίδρυση ενός πλαισίου εργασιών για προγραμματισμό, σχεδιασμό και δημιουργία των απαραίτητων εργαλείων για ιδρύματα επαγγελματικής εκπαίδευσης & κατάρτισης και επιχειρήσεις καθώς και για τους κατοίκους μειονεκτικών περιοχών (ομάδα στόχος). Σ' αυτό το πλαίσιο εργασιών το εργατικό δυναμικό, που είναι παραδοσιακά ενεργό στον πρωτογενή τομέα, θα έχει τη δυνατότητα να καταρτισθεί και να πιστοποιηθεί σε νέες καινοτόμες μορφές ανάπτυξης, συμπληρωματικές του πρωτογενούς τομέα

3. Ανταγωνιστικότητα

Η νέα ΚΑΠ προνοεί βελτίωση της ανταγωνιστικότητας σε συνθήκες παγκόσμιας αγοράς, υπό τον όρο όμως της δυναμικής προσαρμογής των αγροτών στα νέα μέτρα και όχι της παθητικής αντιμετώπισής τους. Η πρωτοβουλία επομένως για την εκμετάλλευση των πλεονεκτημάτων και των προοπτικών που προκύπτουν από την εφαρμογή της νέας Κ.Α.Π. επαφίεται στους αγρότες. Από την άλλη μεριά το καθεστώς στήριξης του παραγωγού και όχι της παραγωγής, παρέχει ένα ελάχιστο καθεστώς εισοδηματικής ασφάλειας, το οποίο ο παραγωγός πρέπει να το εκλάβει ως εισοδηματική βάση εκκίνησης των επιχειρηματικών του δραστηριοτήτων στο πλαίσιο της αγροτικής του δραστηριότητας. Ο ίδιος ο παραγωγός θα πρέπει να κατευθύνει την παραγωγή του, από πλευράς τιμών και ασφάλειας και ποιότητας τροφίμων, προς τις απαιτήσεις της αγοράς, τηρώντας όλες τις παραμέτρους (κόστος, ασφάλεια, ποιότητα, τυποποίηση, μεταφορά, οργάνωση της προσφοράς προς τον Θεσμό των Συμβολαίων, προβολή και προώθηση, κλπ.). Έτσι θα πρέπει να αναμένεται:

- Αύξηση στις τιμές των αγροτικών προϊόντων και προσέγγιση προς τις πραγματικές τιμές της διεθνούς αγοράς.
- Δεν θα υπάρχει αγορά για μη ασφαλή τρόφιμα, στην αρχή τουλάχιστον στις αναπτυσσόμενες χώρες και ισχυροποίηση της θέσης των παραγωγών τέτοιων προϊόντων.

Από την μια μεριά, η αυξημένη παραγωγικότητα και η υψηλή πιστοποιημένη ποιότητα των ευρωπαϊκών αγροτικών προϊόντων και από την άλλη μεριά η στήριξη του αγροτικού εισοδήματος με τις άμεσες ενισχύσεις της νέας Κ.Α.Π., αποτελούν το «ισχυρό χαρτί» των ευρωπαϊκών παραγωγών για τη βιωσιμότητα της Ευρωπαϊκής Γεωργίας (στο πλαίσιο της νέας Κ.Α.Π.), έναντι του χαμηλού κόστους των αγροτικών προϊόντων των αναπτυσσόμενων Χωρών.

4. Αναδιάρθρωση των δομών της παραγωγικής βάσης

Σε ό,τι αφορά την παραγωγική βάση, με την εφαρμογή της νέας Κ.Α.Π. επιβάλλεται να αποτελέσουν στόχο και αναμένονται οι παρακάτω επιπτώσεις για τη βιωσιμότητα της γεωργίας:

- Οι ελληνικές γεωργικές εκμεταλλεύσεις, λόγω του μικρού οικονομικού μεγέθους, θα υποχρεωθούν εκ των πραγμάτων, αν θέλουν να παραμείνουν

δραστήριες, να **οργανωθούν σε νέα συλλογικά παραγωγικά και εμπορικά σχήματα** με ισχυρή εσωτερική δομή «τύπου δέσμης», εγκαταλείποντας τα υφιστάμενα σήμερα χαλαρά συλλογικά σχήματα «τύπου σωρού». Για παράδειγμα μία τέτοια αλλαγή θα ήταν η μετεξέλιξη των υφιστάμενων σήμερα Συνεταιριστικών Οργανώσεων σε Ανώνυμες Εταιρείες.

- ♦ **Η δημιουργία μικτών εκμεταλλεύσεων**, δηλαδή συνδυασμός φυτικής και ζωικής παραγωγής, αποτελεί μία βιώσιμη εναλλακτική λύση των υφιστάμενων σήμερα προβληματικών μικρών και μονοκαλλιεργητικών συστημάτων. Επιπλέον, αποτελούν ρεαλιστικό σύστημα βιολογικής παραγωγής, στο οποίο, η βιολογική παραγωγή κτηνοτροφικών φυτών υποστηρίζει την βιολογική εκτροφή ζώων, που με τη σειρά της εξασφαλίζει οργανική λίπανση (κοπριά) στη βιολογική καλλιέργεια φυτών.
- ♦ **Η καθετοποίηση της παραγωγής**, δηλαδή, πρωτογενής παραγωγή (φυτική ή/και ζωική), επεξεργασία, τυποποίηση, συσκευασία, τελικό προϊόν, **σε επίπεδο αγροτικής εκμετάλλευσης** και για τοπικά, παραδοσιακά προϊόντα, συμβατικής ή βιολογικής παραγωγής, αποτελεί καλή επιλογή για μικρές εκμεταλλεύσεις, ιδιαίτερα ορεινών, ημιορεινών και νησιωτικών περιοχών. Ιδιαίτερα δε όταν οργανωθούν οι κατ' αυτόν τον τρόπο εκμεταλλεύσεις σε παραγωγικά σχήματα που περιγράφηκαν ανωτέρω. Δίδεται έτσι η δυνατότητα πολυδραστηριότητας και πολυαπασχόλησης των μελών της αγροτικής οικογένειας και δυνατότητα ολοκληρωμένης ανάπτυξης της αγροτικής οικονομίας μιας περιοχής.
- ♦ **Η συμβολαιακή Γεωργία** αποτελεί αναγκαία προσαρμογή της αγροτικής παραγωγής προς σύγχρονο και ασφαλή οικονομικά τρόπο εμπορίας και διανομής αγροδιατροφικών προϊόντων και αγροτικών πρώτων υλών για τις γεωργικές βιομηχανίες και βιοτεχνίες. Με τον Θεσμό της λεγόμενης «συμβολαιακής γεωργίας» δίνεται η δυνατότητα βάσει πολυετών συμβολαίων μεταξύ παραγωγού και εμπόρου (ή μεταποιητή), να παράγονται προϊόντα με διασφαλισμένη την απορρόφηση σε προκαθορισμένες τιμές. Τα συμβόλαια συνάπτονται πριν από την έναρξη της καλλιεργητικής περιόδου. Γίνεται αντιληπτό ότι με το συναπτόμενο συμβόλαιο καθορίζονται πέραν των τιμών, οι προδιαγραφές ποιότητας των προϊόντων. Εμμέσως έτσι επιβάλλεται η τυποποίηση των αγροτικών προϊόντων σε επίπεδο εκμετάλλευσης. Επίσης, ελαχιστοποιείται αν όχι καταργείται η μεσολάβηση «μεσαζόντων» στην διάθεση άνευ οφέλους για τον παραγωγό, και εξ αυτής επίπτωσης προς τα άνω των τιμών των αγροτικών προϊόντων. Κατ' αυτό τον τρόπο οι αγρότες, πριν ακόμη σπείρουν, θα γνωρίζουν πόσο θα πουλήσουν τα προϊόντα τους, ενώ οι βιομηχανίες τροφίμων θα

εξασφαλίζουν πρώτες ύλες ποιότητας σε προκαθορισμένες τιμές. Δημιουργούνται δηλαδή, ισοβαρείς, στενές και διαρκείς σχέσεις «συμβιώσεως» μεταξύ των δύο μερών (παραγωγών και βιομηχάνων), από τις οποίες προκύπτει αμοιβαίο όφελος

5. Το μελλοντικό πρότυπο του αγρότη

Στο νέο οικονομικό περιβάλλον που διαμορφώνει η νέα Κ.Α.Π., αναμένεται να δημιουργηθεί νέο πρότυπο αγρότη - επιχειρηματία.

Ο μελλοντικός αγρότης που διαμορφώνεται στο πλαίσιο εφαρμογής της νέας Κ.Α.Π.:

- Θα έχει ομοιότητα προς τους αυτοαπασχολούμενους και τους απασχολούμενους σε μικρομεσαίες επιχειρήσεις.
- Θα δραστηριοποιείται σε ανταγωνιστικές συνθήκες, με μεγαλύτερη δυνατότητα επιλογών, περισσότερες ευκαιρίες, αναπτυξιακά κίνητρα, επιχειρηματική ευθύνη, εισοδηματική ανασφάλεια, εξειδικευμένα ατομικά προσόντα και επαγγελματική ικανότητα.
- Θα είναι αναγκασμένος να αναπτύσσει πρωτοβουλίες σε τοπικό επίπεδο και να επινοεί και εφαρμόζει πρακτικές ανάπτυξης, προσαρμοσμένες στις ανάγκες του τόπου του.

Κυρίες και Κύριοι

Η Ελλάδα δεν πρόκειται να γίνει Silicon Valley. Η Ελλάδα στηρίζονταν ανέκαθεν στην γενικότερη αγροτική παραγωγή. Αποτελεί μονόδρομο για την Ελλάδα, η Γεωργία να έχει μέλλον.

Πρέπει επομένως η συγκεκριμενοποίηση της παραγωγικής φυσιογνωμίας κάθε Περιφέρειας να αποτελέσει το βασικό στόχο ανάπτυξης.

Μόνον όταν αυτό επιτευχθεί, θα υπάρξει βάση σοβαρής πολιτικής εξωστρέφειας με γνωστοποίηση των παραγωγικών δυνατοτήτων της κάθε Περιφέρειας, που θα αποτελέσει το δέλεαρ στο εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επενδυτικό περιβάλλον. Έτσι θα υπάρχει ζωντάνεμα της υπαίθρου και ευημερία των Ελλήνων παραγωγών.

Αθήνα, 26 Νοεμβρίου 2009

Καθηγ. Φώτιος Θ. Γραβάνης